

1783'TEN II. DÜNYA SAVAŞI'NA KADAR KIRIM'DAN ANADOLU'YA YAPILAN GÖÇLER (SEBEPLERİ VE SONUÇLARI)

ARABACI, Hacı Murat
TÜRKİYE/TURÇIYA

ÖZET

Kırım Türkleri, Kırım'ın Rus istilasına girmesiyle başlayıp, II. Dünya Savaşı sonrasına kadar süren zorunlu göçe tabi olmuşlardır. Bu göçlerin büyük ekseriyeti Türkiye olmak üzere, Romanya, Bulgaristan, son dönemde Özbekistan ve az sayıda başka coğrafyalara gerçekleşmiştir. Kırım'dan yapılan göçler, 1783'ten sonra başlayarak, bazen kitle hâlinde bazen de münferit olarak cereyan etmiştir. II. Dünya Savaşı'na kadar Kırım'dan Anadolu'ya yapılan göçleri meydana geldiği yıl bazında ifade edecek olursak bu göçler, 1783'te Kırım'ın ilhakından hemen sonra, 1790'larda, 1812'de, 1829'da, 1860-1861'de, 1874'te, 1878'de, 1890'larda, 1903'te, 1918-1922 arasında, ve 1933'te gerçekleşmiştir. Kırım'dan Osmanlı Devletine doğru yapılan göçler, dinî, iktisadi ve siyasi sebeplerle açıklanabilir ve tüm bu cihetleriyle göçler oldukça geniş boyutludur. Bu göçlerde daha ziyade zorlayıcı unsurlar ön planda, göç edenlerin şahsi istek ve tercihleri ancak ikinci plandadır. Osmanlı Devleti, ilk olarak, “Şehremaneti” ve “Ticaret Nezareti” müesseseleri kurarak göçmenlerin iskânı ile ilgili meseleleri halletmeye çalışmıştır. Bilahare, bu müesseselerin yetersiz kalmaları üzerine, 1860 yılında “Muhacirin Komisyonu” kurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kırım, Kırım Türkleri, göç.

ABSTRACT

Crimean Migrations to Anatolia Since 1783 to The Second World War (Causes and Consequences)

Crimean Turks experienced a forced migration since the Russian invasion of Crimea to the World War II. These migrations targeted to Turkey, Romania, Bulgaria and lately to Uzbekistan and other places. After 1783, the migrations from Crimea took place individually and some other times in masses. The migrations of Crimean Turks from Crimea to Anatolia until the World War II, can be dated as follows: The annexation of Crimea the 1790s, 1812, 1829, 1860-1861, 1874, 1878, 1890, 1903, 1918-1922, and 1933. We can explain the causes of these migrations with religious, economic and political factors and they are multi-dimensional. Primary causes in these migrations were external factors while the personal wishes and preferences were only secondary. The Ottoman government first established the institutions of “Şehremaneti” and “Ticaret Nezareti” to solve

the problems related to the settlement of the immigrants. Later on, “Muhacirin Komisyonu (The Commission of Immigrants)” was founded as these institutions fell short.

Key Words: Crimea, Crimean Turks, immigration.

GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar eski olan “göç” kavramı, genel olarak, insan ve insan topluluklarının buldukları bölgelerden, geçici veya sürekli olmak üzere başka bölgelere gitmeleri ve yerleşmeleri suretiyle meydana gelen “yer değiştirme hareketi”dir. Göç hareketleri, ortaya çıkış sebepleri, cereyan ettiği mekânları, katılan insan sayısını dikkate almak suretiyle tasnif edilebilmektedir. Göçler genellikle “iç göçler” ve “dış (uluslararası) göçler” diye ikiye ayrılmaktadır. Beşerî coğrafya ilmi, uluslararası göçleri; münferit-kitlesel, kademeli-kademesiz, serbest ve mecburi şeklinde tarif etmektedirler. Mecburi göçler, insanların buldukları bölgede yaşayabilmesi için gerekli asgari şartların ortadan kalkması hâlinde yapılan göçlerdir. Bunlar; Coğrafi ve tabii şartların zorlaması, Sosyo-kültürel sebeplere bağlı zorunluluk, savaş ve uluslararası anlaşmalar dolayısıyla yapılan mübadele ve Bir devletin sömürge ve asimilasyon politikaları sonucu meydana gelebilir. (Saydam, 1997: 1-4).

XIX. yüzyılda, bilhassa Müslümanlara tatbik edilen tehcir politikaları sonucunda (iç ve dış göç şeklinde) en fazla göç alan ülkelerin başında şüphesiz, merkezî Osmanlı Devleti’nin geldiği söylenebilir. Umumiyetle Türkiye’de bu günkü göç ve göçmen meselelerine bakıldığında görülecektir ki, en önemli faktör Avrupa devletlerinin sömürgeci siyaseti ve bilhassa Hristiyan olmayan milletlere dinî farklılıkları dolayısıyla anlayış göstermemeleri ve bu milletlere bir nevi insan hak ve hürriyetini layık görmemelerinin tepkileri en başta gelen sebeptir. Nitekim, XIX. asrın ikinci yarısı ve XX. asır başlarında göçmen meselesinden dolayı dünyanın pek çok yerinde felaketler ve ızdıraplar devam ettiği sırada Avrupa devletleri çok kere bu faciaları görmezlikten gelmiştir. Hatta, 1922 yılına kadar Avrupa devletleri Türk ve İslam göçmenlerinin meselelerine önemsiz bir dava olarak bakarken, Aynı dönemde Osmanlı Devleti’nde Tanzimat devri vesikalarında görülebileceği üzere; ırk, din, milliyet, mezhep gibi farklılıklar gözetilmeksizin nizamnameler çıkarılmaktadır (Eren, 1966: 28-30).

Yukarıdaki tasnife bakıldığında, Kırım Türklerinin göçleri uluslararası, kitlesel, daimi, ve mecburi göç özelliklerini taşımaktadır. Bilhassa Dünya tarihinin XVIII. ve XIX. asırları sömürgecilik hareketlerinin en kesif yaşandığı ve insanlığın en çok acı çektiği asırlardır. Bu yüzden denilebilir ki, son yüz elli yılda Türkiye’ye yönelik göçlerin temel sebeplerine baktığımızda “güvenlik faktörü” yani sırf emniyetli bir hayat sürebilmek için insanlar yurtlarını terk etmiştir. (Saydam, 1997: 7).

A. Kırım Türklerinin Göçleri ve Sebepleri

1. Kırım'dan Yapılan Göçlerin Dönemleri

Kırım Türkleri, bölgenin Rus istilasına girmesiyle başlayan ve yaklaşık olarak II. Dünya Savaşı sonrasına kadar süren zorunlu göç hareketine tabi olmuşlardır. Bu göçlerin büyük ekseriyeti, Türkiye'ye yapılmış, daha sonra sırasıyla Romanya, Bulgaristan ve az sayıda başka coğrafyalara gerçekleşmiştir.

Kırım'dan yapılan göçler, 1783'ten sonra başlayarak, bazen kitle halinde bazen de münferit olarak cereyan etmiştir. Tarihi şartların oluşumu itibarıyla umumiyetle dikkati çeken XIX. yüzyılda yapılan Osmanlı-Rus harplerinin arifesinde veya sonrasında göçler hızlanmaktadır. Çünkü, Kırım Tatarları Rusya idaresi tarafından Osmanlıların müttefikleri olarak görülmekte özellikle savaş zamanlarında Türklerin varlıklarından büyük huzursuzluk duyulmaktadır. Böyle dönemlerde baskılar büyük ölçüde artmakta ve hele savaşın bitiminde Çarlık rejiminin daha büyük bir hınçla üzerlerine geleceği endişesi çoğu zaman bizzat Rusya idarecileri tarafından çıkartılan söylentilerle giderek artmakta ve henüz vakit varken İslam Halifesi'nin toprağına gitme düşüncesi ağırlık kazanmaktadır. Esasen, bu tür endişeler bütünüyle temelsiz de değildir (Kırımlı, 2004: 8).

Kırım Türkleri ile Osmanlı Devleti arasındaki siyasi ve kültürel ilişkiler eski tarihlere dayanmakla birlikte, 1783 sonrasından itibaren daha farklı bir boyut kazanmıştır. Çünkü; Kırım'dan Türkiye'ye XIX. yüzyıl boyunca ardı arkası kesilmeksizin devam eden göçler öylesine anormal bir tablonun doğmasına yol açtı ki, Osmanlı ülkesinin muhtelif bölgelerine yerleştirilmiş olan Kırım Tatar muhacirlerinin sayısı, Kırım'da kalanların sayısını kat kat aştı. Bu süreç zaman içinde daha da artan oranda devam etmiştir. Bu bakımdan, o yıllarda Kırım'da Türkiye'de herhangi bir akraba ve yakını bulunmayan bir Kırım Tatarına rast gelmek adetâ imkânsız hale gelmiştir (Kırımlı, 1996: 177).

Kırım'dan Anadolu'ya yapılan kitle göçlerini dönem itibarıyla bakıldığında; bu konuda şimdiye kadar yapılan çalışmalarda çeşitli tasnifler dikkati çekmektedir. Meselâ İlber Ortaylı, genel bir bakışla bu göçleri şöyle sınıflandırmaktadır: **a)** Kırım savaşı öncesi gelen Kırımlılar, **b)** Kırım savaşı sonrası göçen Müslüman ve Yahudi Kırımlılar, **c)** 1877-78 Osmanlı Rus savaşı sonrası bilhassa Dobruca ve Bulgarya (eski Tuna vilayeti)'daki Kırımlılar, **d)** 1917 sonrası özellikle Kırım aristokrasisi ve toprak ve mülk sahipleri ve milliyetçi kurultay Hükûmeti aza, mebus ve memurları, **e)** 1948'de II. Dünya Savaşı sonrası göç (Ortaylı, 2002: 60).

Ancak, büyük kitle göçleri ve onlardan sayıca daha az olarak yapılan göçleri dikkate aldığımızda, büyük kitle göçleri 1783 sonrası, 1856 sonrası, ve II. Dünya Savaşı sonrası sürgünü olarak en çok sayıda vuku bulmuştur. Sair dönemlerde yapılan göçler mütemadiyen sürmekle birlikte bahsettiğimiz dönemler kadar kalabalık olarak vuku bulmamıştır.

Yapılan göçleri yıl olarak ifade edecek olursak: “1783’te Kırım’ın ilhakından hemen sonra, 1790’larda, 1812’de, 1829’da, hiç biriyle karşılaştırılmayacak ölçüde büyük olarak 1860-1861’de, 1874’de, 1878’de, 1890’larda, 1903’te, 1918-1922 arasında, ve 1933’te, ve hatta 2. Dünya Harbi’nden sonraki mültecileri de katarsak 1944’te Kırım’dan Türkiye’ye büyük çaplı göçler oldu” (Mermerci ve Arı, 2004: 3).

2. Kırım’dan Yapılan Göçlerin Sebepleri

Kırım’dan Osmanlı Devletine doğru yapılan göçler, dinî, iktisadi ve siyasi sebeplerle açıklanabilir ve tüm bu cihetleriyle göçler oldukça geniş boyutludur. Bu göçlerde daha ziyade ‘zorlayıcı unsurlar’ ön planda olduğu; göç edenlerin şahsi istek ve tercihlerinin ancak ikinci planda olduğu görülmektedir. Göç hareketlerin ortaya çıkışında göçmenlerle onları gönderen devlet arasındaki ilişkiler hâkim rol oynamıştır. Yani Rusya’nın yeni işgal ettiği topraklarda göç etmek zorunda kalanlara karşı güttüğü politikalar, göç hadisesinin temel sebebidir. Yani Rusya’nın ele geçirdiği topraklardaki insanlara yönelik tehcir politikası, mütemadiyen değişiklik göstermeden sürüp gitmiştir. Yapılan baskılar ve zorlamalar beraberinde tepki olarak göçü getirmiştir. Dolayısıyla göçler, öncelikle Rus zulmünden kurtulmanın yolu olarak gündeme gelmiştir.

Osmanlı Devleti’nin ister siyasi sınırlarında, isterse dinî ve kültürel hinterlandında olsun, işgale uğramış hemen tüm Müslüman toplumlar için Osmanlı, Hilâfet merkezi olması hasebiyle, ‘başı sıkıştığında başvurabileceği, tehlike anında sığınabileceği güvenilir bir liman’dı. Rus işgalinin ilk dönemlerinde Müslüman Kırım Türkleri, Türkistan ve Kazan örneklerinde de görüldüğü gibi kendilerini işgalci idareye ve topluma karşı fiilen tecrid etmişler, bir bakıma bu şekilde asimile olmaktan da korunmuşlardır. Nihayet çaresiz kalınca da tabii olarak göç etmeye başlamışlardır.

Rusya’nın istila ettiği bölgelerde asimilasyon ve tehcir uygulamaları ilk olarak 1552’de Kazan’ın ele geçirilmesinden sonra başlamıştır. Rus yönetimi, daha sonra ele geçirdiği bölgelerde, genellikle Türk veya Müslüman kitleleri imha ve asimilasyon maksatlı bir siyaset geliştirmiştir. Esasen fethedilen yerlerde demografik düzenlemeler yapılması uygulaması hemen her ülke için geçerlidir. Ancak, Rusya’nın demografik düzenlemeleri normal yerleşim sisteminden; mesela bir Osmanlı Devleti’nin uygulamasından farklı olarak baskı, el koyma ve tehcir esasına dayanmaktadır.

Rusya’nın bu politikasını Kırım ve Kafkasya üzerine uygulamaya başlaması 1768-1774 yılları arasındaki savaşa dayanmaktadır. Hatta bu savaş öncesi ve esnasında Kazan, Güney Volga, Kuzey Kafkasya ve İtil havalisinde yaşayan Türk, Tatar ve Moğollara karşı “ıslahat projesi” adı altında büyük bir tehcir politikasına başlanmış, Bölgede yaşayan birçok Türk, çeşitli bölgelere özellikle de Osmanlı topraklarına göç ettirilmiştir. Bu sırada binden fazla Türk yerleşim yeri tahrip

edilmiş, Ancak asıl Ruslaştırma faaliyeti, Kırım'ın ilhakından sonra olmuştur (Ocaklı, 2004: 2).

Bu Ruslaştırma politikası aynı zamanda Hristiyanlaştırma anlamına da gelmektedir. Çarlık Rusyası'nın Müslüman halkı göçe sevk eden en önemli nedenlerin başında kuşkusuz dinî, siyasi baskı ve yıldırma gelmektedir ki, bunların yoğunluğu, devletin içinde bulunduğu iç ve dış şartlarla orantılı olarak değişmektedir. Bazen de baskı rejiminin artacağı söylentileri bile, Müslümanlar üzerinde olumsuz etki yapmaktadır. Kazanlı Yazar (G)aliasgar Gafur(ov)-Çıgtay (1867-1942), “**Tutam**” adlı hikâyesinde bu konuyu anlatmaktadır. Hikâyede 1894 yılında Hükümet'in Müslümanları Hristiyanlaştırmak için kanun çıkaracağı haberi üzerine “Äbi” ve “Karmış” adlı köylerin ahalisinin Türkiye'ye göçleri anlatılmaktadır” (Ocaklı, 2004: 2).

İslam dininin gayrimüslim baskılarının olduğu yerlerden İslam topraklarına hicret etmeyi, bizzat İslam peygamberinin sünneti olarak görmesi, bu göçleri kolaylaştırıcı dinî bir neden oluşturmaktadır. “Türkiye'ye yerleşenler, hatıralarında Çarlık Hükümeti'nin Müslüman mektep ve medreselerini kapatacağı ve **Kur'an**'da geçen “kâfir” (Ruslar bu sözcükle kendilerinin kastedildiğini düşünüyorlardı.) sözcüklerinin çıkartarak yeniden bastıracağı haberlerinin yayılması üzerine, yurtlarını terk ettiklerini belirtiyorlardı” (Ocaklı, 2004: 2). Bu arada Ruslar, göçü teşvik etmek için Kırım'ın her tarafında halife namına yazılmış ve halkı göçe teşvik eden fermanlar yayımlıyorlardı (Gözaydın, 1948: 6).

Rusların **Kuran-ı Kerim** üzerinde yaptıkları tahrifat, Müslümanlar arasında büyük tepkiye neden oluyordu. Nitekim Petersburg'daki Osmanlı Elçiliği'nden ulaşan 28 Aralık 1890 tarihli bir habere göre, Rus Hükümeti'nin **Kur'an**'ın bazı Surelerini sansür etmesi Müslüman halkın nefretini çekmiş, hatta Buhara Emiri ve Hive Hanı bir dilekçeyle Çar'a başvurarak bu sansürden sorumlu Rus görevlinin cezalandırılmasını istemişlerdir (Ocaklı, 2004: 4).

Ruslar asimilasyon politikasına karşı yerli halkın gösterdiği direncin mensup oldukları dinden kaynaklandığı inancı ile (Kazan, Türkistan ve Kafkasya'da olduğu gibi) doğrudan dinî müesseseleri hedef seçtiler. Sadece tahrif etmekle kalmadılar ve yok etmeye çalıştıkları kitaplar sadece **Kur'anı Kerim**'den ibaret değildi. 1736-1833 yılları arasındaki savaşlarda Ruslar tarafından Kırım'da çok sayıda kütüphane neredeyse tamamen yakılmıştı. 1833'te aralarında dinî, tarihi felsefi, coğrafya türü kitaplarının da bulunduğu çok sayıda eser bu kez evlerden toplatılmak suretiyle imha edilmiştir (Vozgrin, 2000: 473).

Kırım'ın Rus askerleri tarafından işgalini müteakip ilk yıllar içinde Kırım Türkleri istilaya karşı silâhlı mukavemet göstermeye çalışmışlardır. Lakin, Kırım halkı Osmanlı Rus Savaşları boyunca çok zayıf düşmüş ve yıkıntıya uğramıştır. Bu sebeplerden, Kırımlıların sömürgecilere başarıyla karşı koyabilecek güçleri kalmamıştır. Zaten o ana kadar kendisinden daha zayıf komşularından büyük ölçüde

topraklar ilhak etmeyi başarmış olan Rusya, esareti altına aldığı ve topraklarına el koyduğu halkların direnişlerini bastırma yönünde büyük bir tecrübeye sahipti. Böylelikle, Kezlev ve Bahçesaray'dakiler olmak üzere Kırım Türkleri tarafından birbiri ardına kalkışılan birkaç ayaklanma da şiddetle bastırılmıştır. Kırım'daki hâkimiyetini sürdürmek isteyen Rusya, Kazan ve Hacı Tarhan (Astrahan) Hanlıkları'nı istilâsını müteakip uygulamış olduğu metotları çok daha sert ve sistematik bir tarzda tekrarladı. Bunun açık sebepleri vardı; Kırım yarımadasının tabii şartları ve coğrafi mevkii, Karadenize hâkim olmanın Rus ekonomisi için ehemmiyeti, Rusya için bütün evvelce ilhak ettiği topraklarla mukayese edilemez derecede büyük önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra, Rusya'nın İstanbul'u ele geçirme ve Akdeniz'e bir çıkış temin etme yönündeki müteakip yayılmacılık plânları için de Kırım'a sahip olması şarttır (Kırımoglu, 1994: 4).

Ayrıca, Rus Çarları aynı dönemlerde pek çok Avrupalı sömürgeci devletin yaptığı gibi, bir yandan Roma İmparatorluğu'nun vârisi olma iddiası, bir yandan da, dini ve ilahi yükümlülükleri olduğu inancı ile yerli halka yaptıkları uygulamaları haklı görüyordu.

Rus idarecileri, Kırımlıların kolay bir şekilde topraklarından ve mülkiyetlerinden vazgeçip kendilerine hemen boyun eğeceklerine inanmıyorlardı. Bu yüzden, Rusya'nın Kırım'daki temel stratejisi mümkün olan en çabuk tarzda uygulamak ve buranın yerli halkını oradan çıkartarak, yerine Rusya'nın iç vilâyetlerinden getirilecek insanları yerleştirmek doğrultusunda idi. Nitekim, bu gayenin hayata geçirilebilmesi için zengin tecrübelerle dayanan evvelce tatbik edilmiş metotlara müracaat edildi: Suçsuz halk şiddete ve sistematik soygunlara maruz bırakıldı, en bereketli topraklar Çarlık erkânı tarafından gasp edildi ve Kırım Türkleri ziraat için uygun olmayan arazilere sürülerek hayatlarını idame imkânlarından mahrum bırakıldılar. Miri ve Vakıf arazilerine el koymaktan başka daha da ileri giderek, senelerdir toprağın üzerinde yaşayan köylüleri de o toprağın malı kabul ederek, toprakla beraber köylüye de el koymak, köleleştirmek istemişlerdir. Çünkü o yıllarda Rusya kendi ülkesinde bu sistemi uygulamaktadır. 1891 yılı sonuna kadar buradaki toprakların üçte ikisi hile ve oyunlarla ya Rus hazinesine ya da Rusların istedikleri kişilere verilmiştir. Hanedan mensuplarına ait topraklar ve mirî araziler hazine malı sayılmıştır. Hayır kurumları ve dinî kurumlara ait topraklar da sahipsiz gerekçesiyle hazineye devredilmiştir. Bazı topraklar zorla senet imzalatmak suretiyle zapt edilmiştir. Mahkemelere başvuran halk buradan da sonuç alamamış, dosyalar ya sürüncemede bırakılmış ya da aleyhte sonuçlandırılmıştır (Saydam, 1997: 65).

Hâlbuki Kırım'da, Rus istilasına kadar hiçbir zaman toprağa bağlı kölelik sistemi yoktu. Kırım'da herkes aynı haklara sahip idi. Rusya'da ise, yukarıda ifade ettiğimiz gibi eski dönemlerden beri uygulana gelen toprak köleliği mevcut idi. "Köylü köleliği" denilen sistemde çiftlik sahipleri köleleri diledikleri gibi alıp satabilir, veya Sibiryaya sürgüne gönderebilirdi (Kazas, 1994: 4). Kırım'ın

istilas ile birlikte karşılaşılan bu iki idari sistemde tabii olarak birinden birinin gitmesi kaçınılmaz oldu.

Bölgeyi Türklerden tamamen arındırmak maksadıyla, halka acımasız baskılar yapıyordu. 1783 yılında Kırım Ruslar tarafından ilhak olunurken, Ruslar tarafından bir beyanname yayınlanmıştır¹. Buna göre Kırım halkına birtakım haklar vaad ediliyordu. Ancak bu vaadler yerine getirilmediği gibi, beyannameden kısa bir süre sonra Potemkin tarafından, yirmi dört saat içerisinde “dağlık ve çöl olan mıntikalardaki bütün Tatarların yarımadadan uzaklaştırılması” istenmekte idi.

Bu devirde bozkırdaki köylerde yaşamak artık imkânsız hale geldi. Çünkü Rus askerleri ve istilacılar, mesela seyyar satıcılar bile Tatarlara karşı anlaşılması zor bir nefret içinde kuyuların kovalarına taşlar atıyor, ağaçlardan yapılmış çitleri, yalıkları ve su kovalarını yakmak için götürüyorlardı” (Vozgrin, 2000: 475). Ruslar, bu şekilde su kuyularını tahrip ederek, halkın susuzluktan topraklarını bırakıp gitmesini istiyordu.

B. Kırım'dan Anadolu'ya Yapılan Göçler, Muhacirlerin İskânı ve Göçlerin Sonuçları

1. II. Dünya Savaşı'na Kadar Yapılan Göçler

Kırım'ın sömürgeleştirilmesi konusunda, Rusya'da iki farklı yaklaşım ortaya çıktı. Bunlardan, Kırım'ı ilk olarak işgal eden ve bu esnada 30 bin kişiyi katleden sertlik yanlısı general Potemkin ve taraftarlarının politikaları daha ağır bastı. Onlara göre Türkler temizlenirse bölge ancak “Rus Yurdu” olabilirdi. Bunun için öncelikle, 1785-88 yılları arasında deniz kıyıları, iskeleler ve limanlara yakın olan bölgelerdeki halk eza ve cefaya maruz kaldılar. Bunlar da dayanamayarak Osmanlı Devleti'ne göç etmek zorunda kaldı (Saydam, 1997: 64).

Her ne kadar daha evvel göçlerin başlangıç tarihini 1783 olarak zikretmiş isek de, esasen halk daha evvelden yerlerini boşaltmaya yüz tutmuş ve Kırım'dan göçler bu tarihten önce başlamış idi. 1782'ye doğru Kırım'dan göç edenlerin sayısı 50 bin'i bulmuştu. Hollandalı seyyah Woonsele “Rusların Tatarlara ya ölmek ya da gitmek.” arasında tercihe zorladıklarını ifade eder. Öyle ki Kırım'ın ilhakı olan 1783 tarihinin hemen öncesinde 40 bin nüfuslu Bahçesaray şehri, 6 bin kişi

¹Nisan 1783 tarihli bu beyannamede şöyle deniliyordu: “Bu manifestimizle kendimiz ve haleflerimiz tarafından Kırım ahalisine taahhüt ederiz ki, haklarında bizim eski tebaamız gibi muamele olunacaktır. Bizim himayemizde olmalarıyla şahısları, malları, mabetleri ve dinleri korunacak, dini merasimi alenen icra eylemeleri hususunda asla tazyik olunmayarak din ve mezhep umurunda tamamen serbest tutulacak ve her biri bizim eski tebaalarımızın nail oldukları faydalar ve imtiyazlarda müşterek ve müsavi olacaklardır”. Hatta bu hususta bizzat Potemkin'e 28 Haziran 1783 tarihinde gönderilen bir emirde “Kırım Tatarlarının dinlerine tecavüz edilmemesi” tembih edilmişti. (Gözyayın, 1948: 66-67 ve Saydam, 1997: 64).

kalmıştır. Seyyaha göre Sudak'ta ise sadece 37 aile kalmıştır (Vozgrin, 2000: 472).²

Halkın topyekün fakirleştirilmesi, açlık tehlikesini ortaya çıkması gibi sebeplerin üzerine bir de 1775'te Rus harbinde Ruslara yardım ettikleri için Osmanlı Devleti tarafından cezalandırılmaktan korkan Yunanlılar, Rusya tarafından Kırım'a yerleştirildi. Üstelik gelir gelmez de Türk'e ve İslam'a olan kinlerini Kırım Türklerinden çıkarmaya çalıştılar. Öyle ki Ruslar kendi hâlinde Türkleri Yunanlılardan korumak için tedbir almak zorunda kaldılar (Vozgrin, 2000: 472). Nihayet, Kırım Türkleri için "Ak Topraklar" dedikleri Anadolu'ya doğru yola çıkmaktan başka çare kalmadı. 1783-1800 yılları arasında 500.000 kişi yurdunu terk etti bu sayı yaklaşık olarak nüfusun % 33'üne tekabül etmektedir (Bala, 1993: 757). Yalnızca Tavrida vilayetinden 1772-1782 arasında 120 bin Nogay Türk'ü tehcir edilmişti. Bu dönemde 1788-1792 Osmanlı-Rus harbinden sonra imzalanan Yaş anlaşmasıyla bir kısım toprakların Rusya'ya bırakılması göçleri tetikleyen başka bir unsurdur. "Felaketin görgü şahidi olan V. Zuyev şöyle yazıyordu: Son karışıklık Kırım'ı öyle bir hale soktu ki, kendi sakinleri ve köylerinin üçte ikisinden fazlasını kaybetti ve nereye gidersen git, yalnız kasaba ve köylerin enkazına rastlanıyordu" (Firuzoğlu, 1999: 688).

Bu göçler esnasında yol emniyeti meselesi de ayrı bir husustur. Mesela Rus saldırıları yüzünden yerlerini terk etmek zorunda kalan Yedisan Bölgesi'nden kara yoluyla göç edenlere Zaparak kazaklarının saldırıları yüzünden, Müslümanlar kara yolundan vazgeçerek, Kırım limanları, Tamaya ve Sucukkale'den deniz yoluyla hareket etmişlerdir (Firuzoğlu, 1999: 688).

XIX. yüzyıla girildiğinde, 1812 ve 1828 yıllarında yine Rus baskısı ve Osmanlı Rus Harbi münasebetiyle yeni göç dalgaları yaşanmıştır. Rumeli bölgesinden gelenler de dâhil olma üzere 1812 yılında Osmanlıya sığınan göçmenlerin sayısı 200 bini³ bulmaktadır (Eren, 1966: 33). Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin kendisine sığınan bu muhacirlere yönelik müspet tutumu ve birtakım imkân ve imtiyazlar sağlaması, kendi vatanlarında mağdur ve mazlum durumuna düşen Müslümanlar için göç etmeyi cazip hâle getirmiştir.

1856 Kırım Harbi öncesi ve sonrasında Kırım'dan ikinci büyük kitle göçü yaşandı. 1853 yılında yavaş bir seyirle başlayan göç, 1860 ve 1863 yılları da büyük bir dalga hâline geldi. Savaş sonrasında Kırımlıların, "Osmanlılara sevgi besledikleri ve yardım ettikleri" gerekçesiyle kuzeye sürgüne gönderilecekleri haber yayıldı. 'Böyle bir yardım söz konusu olmuş mudur?' diye bakıldığında,

²Bazı yazarlara göre 1783 öncesi göç edenlerin sayısı 20 bin ila 30 bin arasında olarak tahmin edilmektedir. Bkz.: Justin McCarthy, "Kırım Tatarlarının Göçü", <http://www.vatankirim.net/tarih.asp?yazi=mccarthy#>. 18.03.2006.

³Elvira Kazas'a göre verilen bu rakamları ihtiyatla karşılamak gerekir. Çünkü bu rakamlar Rusya tarafından verilmekte olup, maksatlı olarak az gösterilmektedir. Özenbaşı da aynı kanaattedir. (Kazas, 1994: 12 ve Özenbaşı, 2004: 59-60).

Aslında, Kırım Tatarlarının, Kırım Savaşı sırasında Osmanlılara ettiği yardım, olabilecek en düşük seviyede idi. Çünkü Tatarlar tümüyle silâhsızlandırılmış idiler ve Ruslara karşı etkin bir ayaklanmaya girişmek umutları yoktu. Böyle iken, savaştan hemen sonra, Rus Hükûmeti orada Tatar varlığını istemediğini açığa vurdu. 1856'da Çar Alexandr, "Tatarların göç etmesinin kolaylaştırılmasını" buyurdu. Başta psikolojik baskı olmak üzere, pek çok yıldırma taktiği Tatarlara uygulandı: Hristiyanlığı yayma derneklerinin oluşturulması, kuzey illerine kitlesel sürgün uygulamalarına girişileceği dedikodularının yayılması, eğitimde ve yönetim işlerinde kullanılan dilde "Ruslaştırma" ve benzerleri. Daha da somut eylemler olarak, Tatar topraklarına yeni vergiler yüklendi, araziler zorla sahiplerinin elinden alındı (McCarthy, 2006: 1-2).

1854 yılında da bu konuda yeni bir emir geldi. İslam dinine inanan deniz kıyısı sakinlerinin tümünün iç vilayetlere göçürülmesi emredildi. "Kırımlılar bu emirname üzerine baskı ve soykırımdan korkarak büyük bir kaçışa başladılar. Tatarların bu göçü devlet adamları için son yılların en mutlu olaylarından biri idi" (Firuzoğlu, 1999: 689). Kitleler hâlinde Kırım'dan kaçış başlamış, "sadece 1860 yılında 784 Türk köyü boşalmıştı. Bütün Kırım'da boşalan köylerin toplam sayısı 687 olup bunların 315'i tamamen boşalmıştı. 1859-1864 yılları arasında toplam sayının 800 bini bulunduğu bu sayının 200 bininin Nogay Türk'ü olduğu tespit edilmiştir" (Kazas, 1994: 19). Bu göçler sonucunda 1783'te Kırım'daki Türk nüfus %98 iken 1897'deki nüfus sayımına göre Türk nüfus % 35'e düşmüştür. Kırım Türkleri bu göç sırasında yollarda büyük kayıplar vermiştir (Firuzoğlu, 1999: 693-695).

Osmanlı Devleti ve Rusya açısından son derece mühim olan Kırım Harbi, neticeleri itibarıyla Kırım Türkleri için olağanüstü büyük bir felaket getirmiştir. Eğer savaşta ölenlerin, iç bölgelere göç edenlerin, Sibiryaya sürülenlerin, açlık sırasında ölenlerin vb. sebeplerle kayıp olanların sayısını göz önünde bulundurursak, Kırım Savaşı sebebiyle yerli Tatar halkının 3/4'ünün yok olduğunu ya da evini terk ettiğini belirtmek mümkündür (Vozgrin, 2000: 476).

Ancak bu sayının tamamı Osmanlı topraklarına ulaşmamıştır. Göç edenlerin büyük bir bölümü yolda hayatını kaybetmiştir. Salgın hastalıklar bilhassa verem ve çiçek salgını, soğuk, açlık ve can güvenliğinin olmayışı bilhassa yaşlıların, çocukların ve kadınların yollarda hayatını kaybetmesine sebep olmuştur. Bir hatıratte şöyle denilmektedir; "... Çerkes ve Kırım Tatarı köylülerin anlattığına göre, devlet memurları muhacirleri gemilere bindirdikten sonra, gemi kaptanları göçmenlerin varını yoğunu soyup, gemiyi denizin ortasında batırır ve kendileri sağlam bir gemi ile kaçarlar... ." (Özenbaşı, 2004: 70).

Göç edenlerin sayısı itibarıyla konuya baktığımızda, bilhassa bu dönemde göç edenlerle ilgili kesin rakamlara ulaşmak pek mümkün değildir. Bunun en mühim sebepleri ise; bu insanların göç etmeden önceki kesin nüfuslarının bilinmemesi, Osmanlı Devleti'nin bu göçmenlere geldikleri yere ve etnik yapılarına

bakmaksızın kayıtlarda hepsini toptan ‘muhacir’ olarak zikretmesi, yahut Osmanlı kayıtlarında kişi sayısı değil de bazen ‘gemi sayısı’ olarak, bazen de hane sayısı olarak gelenlerin zikredilmesi, kesin sayı tespitini imkânsızlaştırmaktadır. Bunun yanı sıra bir de Rusya’nın dünya kamuoyundan tepki almamak için göç edenlerin sayılarını mümkün olduğunca azaltarak ifade etmesi ve nihayet bu muhacirlerin Osmanlı topraklarına ulaşmadan yolda salgın hastalık, kaza vs. sebeplerden ölmeleri ve ölenlerin sayısının da bilinmemesi kesin sayı tespitini imkânsız kılmaktadır (Saydam, 1999: 679-680 ve Kazas, 1994: 22).

1878’den sonra Kırım’dan yapılan göçler, karakteri itibarıyla artık kitle göçü değildir. Bu göçler daha çok öncekilerin devamı niteliğinde olup, hepsi aynı anda yekûn olarak yapılmış bir hadise değildir. Bundan sonraki göçler bir ya da birkaç yılda değil; az, ancak süreklilik arz eden bir yapıdadır. Şurası da var ki, bu göçlere bireysel göç demek de mümkün değildir. Muhacirler, bazen birkaç bin, bazen birkaç yüz, bazen de birkaç haneden oluşabilmektedir. Mütemediyen oluşu sebebiyle zaman içerisinde bir yekun teşkil etmektedir. 1902 yılında Kırım’da Yalta, Akmesic, Gözleve bölgelerinden 150 binden fazla Tatar’ın aileleriyle birlikte Osmanlı Devleti’ne gitmek üzere, Rus idaresindeki Kırım valiliğinden pasaport talebinde bulunmuşlardır (Erkan, 1996: 44, 55 ve 72). Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti’ne göç eden Kırım Türkleri, sayı itibarıyla daha çok Balkanlar dan bilhassa Romanya ve Bulgaristan’dan gelmişlerdir.

1878 Berlin Antlaşması ile, Dobruca (Köstence ve Tulca Sancakları) Romanya’ya bırakılmıştır. Besarabya’nın kendisine verilmesine karşılık Rusya, Romanya’nın bağımsızlığını tanımayı kabul etmiş, Romanya’ya Dobruca ve ve güneyinde bir arazi parçası verilmiştir. Bu hadise bölge sakini Türkleri etkilemiştir. Şöyle ki, mevcut idare tarafından bölgeye yeni Rumen göçmenler iskân olunmuş, bu da Türklerin huzurunu bozmuştur. İlaveten toprak mülkiyeti rejiminde yapılan değişikliklerden sonra fakirlik ve sefaletin baş göstermesi ile, zaten gayrimüslim bir idare altında yaşamak istemeyen Dobruca’daki Müslüman Türkler göç etmeye başlamıştır. Bunu takip eden yıllarda ise, Türklerin siyasi haklardan mahrum bırakılması, Türklere yapılan baskı ve zorlukların artması göçlerin devamına yol açmıştır. 1877 yılından 1886 yılına kadar Dobruca’dan göç eden Türklerin sayısı 100.000 kadardır (Kocacık, 1999: 657 ve Ülküsal, 1987: 42-43).

2. Muhacirlerin İskânı ve Göçlerin Sonuçları

Şüphesiz ki göç hadisesi sadece göç edenleri etkileyen, tek taraflı bir husus değildir. Göçle birlikte, hem bırakıp gidilen topraklarda hem de yeni varılan topraklarda bireysel, toplumsal ve devlet idaresi açılarından ciddi sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Daha önce ifade ettiğimiz gibi Ruslar, göç politikalarında başarılı olabilmek için öncelikli olarak bu zoraki göçten sonra boşaltılan yerlere yeni göçmenler getirip iskân ettiler. Buralara, o sırada Rusya’da hüküm süren kölelik nizamına

göre fazla sayıda Rus köylüsü getirilemediği için başka yerlerden yerleşimci getirildi. Yağmalanan topraklar Rus askeri yetkililerine, asilzadelere, Ortodoks kilisesi mensuplarına, istilada Ruslara yardımcı olan kimselere verildi. Zamanla Kırım'dan Türklerin zorla göç ettirilmesi ve buralara Ukran, Ermeni, Grek, Kozak, Bulgar ve Yahudi nüfusun yerleştirilmesiyle nüfus dengesi değişmiş, yabancı nüfusta önemli artışlar olmuştur. O kadar ki, Avrupalı Hristiyanlara Rusya'ya göç etmesi için çeşitli imtiyazlar sunulmuş, bazı bölgelerde koloniler dahi kurulmuştur. Vergi muafiyeti, devlet desteği gibi kolaylıklar sağlanınca önceleri az olan Avrupalı Hristiyan göçmenlerin sayısı bu teşviklerle zamanla artmıştır (Saydam, 1996: 105). Buna rağmen, bilhassa en büyük kitle göçünün yaşandığı 1860-61 sonrası toprakların boşalması üzerine, mahalli idareciler çiftlik ve tarlalarda işçi bulamayacakları endişesi yaşamışlardır.

Göç etmeyip Kırım'da kalan Türk nüfusun asimile edilebilmesi için kültürel propagandaya ağırlık verilmiştir. Rus olmayanlara Ortodoks kilisesi vasıtasıyla Rus kültürü benimsetilmeye çalışılmış, özellikle din adamları üzerinde baskılar artırılmış ve birçok camii ya tahrip edilmiş ya da kiliseye dönüştürülmüştür. Yerli halkın, yeni gelen Hristiyan göçmenlere yardım etmeleri mecbur kılınmıştır.

Osmanlı Devleti açısından ise, 1783'ten sonraki ilk Kırım göçlerinin öncelikli olarak Romanya topraklarına yerleştirilmesinin amacı "Osmanlı Devletinin Kırım'ı tekrar elde etme ümidinden kaynaklanmıştı. ancak 1787'de Rusya ile girilen savaşta, Kırım geri alınmadığı için, bu göçmenlerin Romanya'da kesin olarak iskânı yoluna gidilmiş ve belirli bir iskân politikası oluşturulmuştu" (Erkan, 1999: 613).

İlk göçlerin başladığı esnada Osmanlı Devleti göç edenlere son derece müspet yaklaşmış, insani, milli ve dini sebeplerle muhacirleri kabul etmiştir. Belki ilk zamanlar iktisadi ve içtimai manada sıkıntı yaşansa bile, hiç şüphesiz gelecek olanların uzun vadede nüfusa katkıları, üretici durumuna geçmeleri ile ekonomiye katkıları, askerlik tecrübeleri nedeniyle askeriyeye katkıları da nazar-ı dikkate alınmıştır. Bu sebeple Osmanlı Devleti yetkilileri, onlara sağlanacak imkânlar hususunda muazzam tedbirler almıştır. "Kefe Gözleve ve diğer limanlardan isteyenlerin din ve millet fark etmeksizin Osmanlı topraklarına nakledilmesi için elliden fazla gemi temin etmiş, kumanyalarını vermiş ilaveten muhacirlere kredi de temin edilmiştir"⁴. Yerleşim yerlerini seçme konusunda bir subay nezaretinde heyet oluşturularak seçme ve karar verme yetkisi sağlamıştır. Akraba ve ailelerin birbirilerinden ayrı yerlerde iskân edilmemelerine azami gayret gösterilmiş, ayrı düşenlere, müracaatları hâlinde yer değiştirme imkânı sağlanmıştır.⁵

⁴Özenbaşı, 2004: 72'de, eseri yayına hazırlayan İsmail Otar tarafından ifade edilmektedir.

⁵BOA., A. MKT.U. Belge Nu.: 8., D. Nu.: 494 Vs. Nu.: 11. Kütahya kaymakamı Nebil Paşa'ya hitaben yazılan bu belgede, "on hane kırk iki nüfustan oluşan bir ailenin Bandırma'ya yerleştirildiği, ancak akrabalarının Kütahya'da olmaları nedeniyle onların yanına iskân olunmaları" emredilmektedir.

Ancak çok geçmeden büyük kitle göçlerinin akın akın yaşanması, Osmanlı Devletini de tedbir almak konusunda zora sokmuştur. Hükümet göçmenlere yapılacak yardımlar konusunda sık sık karar değiştirmek zorunda kalmıştır. Tahminlerin üzerinde bir göç hadisesi gerçekleşince, kaynakları tasarruflu kullanmak için yardımları kıstak zorunda kalmıştır. İlk göçler esnasında doğrudan bu konu ile ilgili bir birim oluşturmayan Osmanlı Devleti, Şehremaneti ve Ticaret Nezareti ile bu konuyu halletmeye çalışmıştır. Bu müesseselerin yetersiz kalmaları üzerine, 1860 yılında Muhacirin Komisyonu kurulmuştur (Saydam, 1997: 96-105.).

Yeni gelenlere, konut ve iâşe yardımı, tarım aletleri, ev eşyası, ve toprak verilmiş, asayişin sağlanması, yerli hakla göçmenleri uyum problemi, gibi konularda komisyona bağlı memurlar zaman zaman ciddi sıkıntılar da yaşamışlardır. Bunun yanı sıra vergi ve aşar'dan bir süre muaf olmaları sağlanmıştır. Çocukların eğitimi meselesi ile ilgilenilmiş, yeni yerleşim bölgelerine mektep ve medreseler açılmıştır (Kazas, 1994: 30-35; ve Saydam, 1997: 153-187).

Kırım'dan gelen muhacirlerin içerisinde oldukça iyi çiftçiler vardı ki, aynı dönemde Anadolu çiftçilerinden üretim bilgi ve teknolojisi olarak daha iyi durumda idiler. Zaman içerisinde bilhassa Anadolu'da bulunan boş arazilerin üretime açılmasında bu insanlardan faydalanılmıştır. Osmanlı tımar sistemi ve üretim modeli nüfusun istihdamını kolaylaştırdı. Ekilen ve üretime açılan araziler az, büyük kısmı boştu, dolayısıyla Kırımlı muhacirler üretici olarak aktarılabildi.

Kırımlı meşhur aktivistlerden Dr. Ahmet Özenbaşı, 1925 yılında yazdığı eserinde göç sonrası Anadolu'ya yerleşen Kırımlılardan şöyle bahsetmektedir: "...İstanbul'da; Şehremini, Fatih, Yenibahçe, Karagümrük, Kasımpaşa, Söğütözü semtleri sanki Tatar mahalleleri denecek kadar Kırımlı ile doludur. Türkiye'nin en muteber araba, fayton yapan ustaları, araba boyacıları, demircileri ve nihayet araba aydayıcılığı bunların tekelindedir. ... Bursa'da da epeyce Kırımlı vardır. İpekçilik ve dokumacılıkta ileri durumdadırlar. Bandırmaya göç edenler demir sabanlarla tarla sürmektedirler. ... Eskişehir'de yaşayanlar büyük ticarete bilhassa tarım makinelerinde çok ileridirler. Sabanla ekim yapar, harman makinesi ile mal kaldırırlar..." (Özenbaşı, 2004: 77).

Bu bilgilerden de anlaşıldığı üzere, yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde muhacirlerin yerli halka nazaran Tarım teknolojisinde daha ileri durumda olduklarını söylemek mümkündür. Buna örnek olarak, Dr. Özenbaşı'nın 1917 yılı için verdiği bir istatistik dikkati çekmektedir: "Kerç ve Gözleve göçmenleri ile meskün olan (Eskişehir'in) 60 hanelik Yavur Ören Köyü 1917 senesinde devlete 22.000 put a'şar vergisi verdiği hâlde, bitişikteki Sivrihisar ilçesinin 45 köyünün tamamı 12.000 put aşar vergisi vermiştir... Haymana bölgesinin Kargalı köyünün aşar vergisi muhacirler gelmeden önce iki bin kuruş iken iki mahsul dönemi sonunda kırk bin kuruşa yükselmiştir" (Özenbaşı, 2004: 77).

1858'deki arazi kanunnamesiyle küçük işletmecilik öne çıkarıldı ve bu kanunname muhacirlerin iskânında kolaylık sağladı. Muhacirlerin Osmanlı sanayi hammaddesinin üretimine de önemli katkısı olmuştur. Bilhassa 93 Harbi sonrası göç edenlerin meslekî bilgi ve kabiliyetleri yerleştirme esnasında dikkate alınmaya başlandı. Böylece “Muhacirler birkaç yıl içinde üretime katılarak ekonomiye katkı sağladı. 1880'lerden 1914'e kadar Anadolu'daki üretime katılan arazide bir yükseliş oldu. Gelen nüfusun çok önemli bir bölümü tarım ekonomisini güçlendirecek şekilde iskân edildi. Bozulan denge yeniden kuruldu. 1914'te artık sanayi ham maddesi olan tarım ürünlerine yöneliş oldu. Pamukçuluk, ipekböcekçiliği, tütün ve pancar üreticiliği gibi. Belirli bir mesleği olan insanlar da şehir ve kasabalara iskân edildi. Bu da Osmanlı'nın şehir zanaatlarına bir katkı sağladı...”(Akdağ ve Söylemez, 2004: 9).

Nihayet bu göçler, her sınıf halkı (zengin, fakir, şehirli, köylü, cahil, Âlim) kapsadığı için bugünkü Türkiye'deki Kırımlı unsur Türk dünyasının diğer ülkeleriyle kıyaslanamayacak biçimde anavatanın (Aktoprak) her köşesine yerleşmiş ve ülkemiz hayatının her safhasında yerini almıştır. (Ortaylı, 2002: 58)

Göçlerin şüphesiz Osmanlı Devleti'ne iktisadi siyasi ve sosyal, kültürel açılardan kısa ve uzun vadede müspet ve menfi büyük tesirleri olmuştur. Bu göçler, bir yandan Kırım'ın, Kafkasların ve Balkanlar'ın nüfus yapısını böylesine bozarken, öbür yandan Anadolu'da sayıları bir hayli artmış olan gayri Müslim nüfusa karşı, Anadolu'nun Türkleşmesini olumlu yönde etkilemiştir. Aynı zamanda bu muhacirler Türkiye'deki Millî Mücadele'ye büyük katkılar sağlamışlardır.

İlk hicretlerde göçmüş olan Kırım Türkleri kabileleri, Osmanlı Devleti'nin Avrupa kısmı olan Dobruca, Vidin, Varna, Köstence ve Edirne taraflarında yerleştirilmiştir. Hâlen Romanya ve Bulgaristan'da bu göçlerle giden çok sayıda Kırım Türk'ü mevcuttur. Bunlardan sonra göçenler yoğun olarak Eskişehir, Konya ve Ankara civarı olmak üzere, İstanbul, İzmit, Adapazarı, Bandırma, Merzifon, İnebolu, Adana, Mersin, Diyarbakır, Halep, Şam gibi yerlerde iskân edilmiştir. Eskişehir'in pek çok köyü ile Ankara'nın 20-25 pare köyü Kırım göçmenleriyle meskundur (Özenbaşı, 2004: 77-78 ve Kazas, 1994: 29).

Burada Eskişehir ve Ankara bölgesinde yoğunlaşan bir iskân dikkati çekmektedir. Bunun sebebi hem arazinin iskâna müsait oluşu hem de stratejik bir gereklilikten kaynaklanmaktadır. Şöyle ki, Haydarpaşa'dan Bağdat'a kadar uzanacak demiryolunun inşa edilmesi sıralarında, özellikle Ankara-Eskişehir bölgesinde çok büyük yerleşim alanları mevcuttu. Almanlar B Planı projesi dâhilinde Bağdat'a kadar uzanan bölgeyi kontrol altına almak için buralara Alman kolonileri yerleştirmek istedi. Sultan Abdülhamit buna izin vermedi. Demiryolu güzergâhı hattına çok yoğun bir nüfus yerleştirdi (Akdağ ve Söylemez, 2004: 9). Bu durum hem devletin yerleşim yeri problemini çözmüş, hem bölgeyi Türk nüfusunun kontrolünde tutmuş oldu.

KAYNAKÇA

Akdağ, E.-Söylemez, H., (2004), Sürgün Yurdu Anadolu, <http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=11523>.

Bala, M., (1993), “Kırım Maddesi”, **İslam Ansiklopedisi**, C. 6., 741-762.

BOA., A. MKT.U. Belge Nu.: 8., D. Nu.: 494 Vs. Nu.: 11.

Eren, A. C., (1966), **Türkiye’de Göç ve Göçmen Meseleleri**, İstanbul: Nurgök Matbaası.

Erkan, S., (1999), “XIX. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Devletinin Göçmenleri İskan Politikasına Yabancı Ülkelerin Müdahaleleri”, **Osmanlı**, C.4., 612-631.

----, (1996), **Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)**. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.

Firuzoğlu, S. R.,(1999), “Kırım ve Kafkasya’dan Osmanlı İmparatorluğuna Göçler” **Osmanlı**, C. 4., 687-696.

Gözaydın, E. F., (1948), **Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri.**, İstanbul.

Kazas, E., (1994), **1853-1863 Yıllarında Kırım’dan Osmanlı Topraklarına Yapılan Göçler**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Kırımlı, H., (1996), **Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916)**. Ankara: TTK Yayınları.

----, (2004), “Kırım Tatarları”, <http://www.kirimdernegi.org.tr /default.asp?page=226>.

Kırımoğlu, M. A., (2004), “Kırım-Tatar Millî Kurtuluş Hareketinin Kısa Tarihi”, **Emel**, S. 204., Ankara 1994., s. 3-12., <http://www.surgun.org/ surgun/tur/bilgi.asp?yazi=ktmh>.

Kocacık, F., (1999), “Rumeli’den Anadolu’ya Yönelik Göçler ve Sonuçları”, **Osmanlı**, C.4., 655-659.

McCarthy, J., (2006), “Kırım Tatarlarının Göçü”, <http://www.vatankirim.net/tarih.asp?yazi =mccarthy#>

Mermerci, A.-Arı, N., (2004), “Doç. Dr. Hakan Kırımlı ile Söyleşi”, http://www.kafder.org.tr/bilgibelge.php?yazi_id=248.

Ocaklı, A. K., (2004), “İdil-Ural Bölgesinde Türkiye’ye Göçler ve Nedenleri (XIX.-XX. YY.)”, http://www.symposium27february2003.info/zila/presentation/t_idiurgoc.htm.

Ortaylı, İ., (2002), “Türkiye’de Kırımlı Aydınlar”, Oktay Aslanapa (Ed.), **Sanatı, Tarihi, Edebiyatı ve Musikisiyle Kırım**. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 57-64.

Özenbaşı, A., (2004), **Çarlık Hâkimiyetinde Kırım Faciası**. (İstanbul Türkçesine Çeviren: İsmail Otar). Eskişehir: EKHAD Yayınları.

Saydam, A., (1999), “Kırım ve Kafkasya’dan Yapılan Göçler ve Osmanlı İskan Siyaseti (1856-1876)”, **Osmanlı**, C. 4., 677-686.

----, (1995), “Rusya’nın Kırım ve Kafkasya’yı İstilasında Uyguladığı Demografik Yöntemler”, **Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri 29-31 Mayıs 1995: Bildiriler**. İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi Yayınları. 93-115.

----, A., (1997), **Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)**, Ankara: TTK Yayınları.

Ülküsal, M., (1987), **Dobruca ve Türkler**, Ankara: TKAE Yayınları.

Vozgrin, V., (2000), “Çarlık Zamanında Kırım’da Türk Millî Hareketi”, **Türkler**, C. 18, 471-484.

